

GRØNE RAMMER, GRØNE ROM

om å ta vare på stadane sine grønne kvalitetar
og å skape dei gode møteplassane

Forfatter: Feste Grenland AS, landskapsarkitektar mnl v/Tone Telnes
Ansvarleg utgjevar: Telemark Fylkeskommune v/Lene Hennem
Illustrasjon og layout: GrafiskForm, www.grafiskform.no
Trykk: Flisa Trykkeri

Takk til alle kontaktpersonar som har skaffa oss fotomateriale
frå kommunane i Telemark.

FORORD

Dette heftet er del av permsettet «Ideer og prinsipper for stedsutvikling i Telemark».

Utgangspunktet for alle stadar byrjar i landskap, terreng og vegetasjon. Vegar, hus og bygde strukturar er lagt i landskapet. Tek vi utgangspunkt i dei store, grønne rammene og arbeider oss ned til dei minste, grønne romma, kan vi betre ta vare på og dyrke fram stadane sine kvalitetar frå bygd til by i fylket vårt.

God lesing og lykke til vidare i arbeidet med stadutvikling og grønne kvalitetar i Telemark.

Gunn Marit Helgesen
fylkesordfører

INNHALD

6	INNLEIING	19	2.2 GRØNE ROM – DEN GODE MØTEPLASSEN	46	Leik – Aktivitet
6	1 GRØNSTRUKTUR – VERDI OG SÅRBARHET			48	Skulptur – Utsmykking
6	Kvifor grønstruktur?	20	Løysingsprinsipp	50	Stemning – Atmosfære
7	2 GRØNSTRUKTUR OG IDENTITET – STADTILPASSING	22	Torget – Plassen	52	TO PROSJEKT OM LIVET I LANDSKAPET OG STADIDENTITET
9	2.1 GRØNE RAMMER	28	Gata	53	Sogelandet – øvre Telemark
10	Bygd	32	Parken	54	Stedsans – Porsgrunn
12	Tettstad	34	Møteplassen		
14	Mellomland	36	Gangvegen – Turvegen – Stien		
16	By	40	Grøntdraget		
		42	Vassfronten		
		44	Badeplassen – Fiskeplassen		

INNLEIING

I Stortingsmelding nr. 23 (2001–2002); «Bedre miljø i byer og tettsteder», set Miljøverndepartementet fokus på berekrafting by- og tettstadutvikling med utgangspunkt i fysiske omgjevnadar. Dei fysiske strukturane i byar og tettstadar er utbyggingsmønsteret, senterstrukturen, transportstrukturen og grønstrukturen. Det må arbeidast med å få til betre heilskap og harmoni mellom desse strukturane, samstundes som ein arbeider med å styrke stadane sin identitet. Det vert understreka at ei meir berekrafting by- og tettstadutvikling må sikrast gjennom langsiktige utbyggingsstrategiar og samordna areal- og transportplanlegging.

1 VERDIEN AV GRØNSTRUKTUR

DEFINISJON AV GRØNSTRUKTUR

Grønstruktur er veven av store og små grønne område i byar og tettstadar og natur- og kulturlandskapa som dannar ramme omkring stadane. Bekkar, elvar, vatn og sjøområde er ein viktig del av denne strukturen.

KVIFOR GRØNSTRUKTUR?

Dei fleste byar og tettstadar i Noreg er unike frå naturen si side, der dei ligg ved sjø, elv eller fjord, vendt mot vatnet og med åsar og fjell som rygg og ramme rundt busetnaden. Landskapet omkring og i byar og tettstadar er viktig som formande og identitetsskapande rammer. Natur i byar og tettstadar er viktig for å ta vare på plante- og dyrelivet. Noko av det

rikaste biologiske mangfaldet i Noreg finn vi nettopp i og ved byane.

Naturen i og rundt byar og tettstadar er heilt sentral for folks nære friluftsliv. Grønne strukturar med gang-, sykkel- og turvegar er viktig for trivsel og helse gjennom at det gjev rom for leik, rekreasjon, mosjon, friluftsliv, oppleving og sosialt samvær til alle årstider. Mykje tyder på at kontakt med natur verkar inn på hormon og immunforsvar og gjer sjuke folk raskare friske. Vakre omgjevnadar gjev gode rammer og auka livskvalitet. På lik line med vegar og bygningsmiljø kan grønstruktur sjåast som ein overordna struktur i planlegging av stadar og byar. Det bør vera eit mål å arbeide med grøn-

struktur som eit overordna og styrande element i all fysisk planlegging. Grønstrukturen har ein viktig fleirfunksjonell rolle i plansamanheng, med verdier og funksjonar som by- og stadformande element, som biologisk faktor, ramme om leik og rekreasjon, ramme om mjuk transport, viktig for infiltrasjon, reinsing og handtering av overflate- og avløpsvatn og for å betre lokalklima og luftkvalitet.

2 GRØNSTRUKTUR OG IDENTITET – STADTILPASSING

Grønstrukturen gjev ein stad karakter og inneheld viktige grønne «årer» som knyter staden til omlandet. Langs turvegar og vassdrag kan ein ta seg frå sentrum til bustadområde og vidare ut i det store omkringliggjande landskapet eller ned til vassfronten. Parkar og grønne lundar er viktige pustehol i tettbygde område. Grønne areal og treplantingar kan binde saman og ramme inn hus og gater, vegar og parkeringsplassar, industriområde og kjøpesenter. Den grønne strukturen kan vera både samanbindande og avgrensande. Ved å nytte ut naturlege grønne rammer og bygge vidare på eksisterande vegetasjonsstruktur og terreng, kan ein styrke stadar sin identitet og skape gode møteplassar for folk.

Det er viktig at dei ulike stadane tek utgangspunkt i eigne særtrekk både i høve til landskap- og terrengtilpassing og bruk av vegetasjon. På same måte som det lenge har vore fokus på stadtilpassa byggjeskikk, er det viktig at dei grønne områda også er tilpassa staden i karakter og uttrykk. Dette er viktig både for særpreg, identitet og biologisk mangfald. Bruk av stadeigne planter (provinciens) gjev betre kvalitet og tilslag på plantingane. Fleirsjiktning av vegetasjonen gjev betre leveområde for dyr og insekt.

Det er ikkje så vanskeleg å ta vare på ein stad sin grønne karakter. Det skal bare til litt omtanke, litt lengre sikt på planlegginga, litt større fokus på samanhengar, litt

tilrettelegging og skjøtsel. All vegetasjon treng ikkje å fjernast for at eit område kan byggjast ut. Ved god terrengtilpassing av vegar, byggjefelt og fortetting i sentrum, kan mange store tre, lundar og kratt stå att, og bergknausar, grønne kollar og bekke- drag kan takast vare på som viktige og karaktergjevande element. Det kan setjast att overgangssoner mellom vegar og parkeringsplassar og industriområde. For å unngå audslege asfaltflater og preglause kjøpesenterområde, kan det plantast trekker langs vegar, gangvegar og i overgangssoner.

2.1 GRØNE RAMMER

I det følgjande har vi teke for oss fire ulike områdetypar; bygd, tettstad, mellomland og by for å sjå på korleis tradisjon og haldningar til utbygging i dei ulike områda er og korleis omsyn til grønne rammer vert teke vare på.

For kvar av områdetypene har vi lista opp kvalitetar, problemstillingar og hovudutfordringar.

Utløer på Flatdalsøyan med Skorve i bakgrunnen

BYGD

Grønstruktur er eit omgrep som er mest nytta i byar og større tettstadar. Bygdene har, naturleg nok, ikkje i like stor grad fokus på dette. Der har vi nok tilgang på areal og grønne omgjevnadar,trur vi.

I område med spreidd busetnad og mykje jordbruk kan det vera motsetningar mellom allmenn ferdsle og grunneigar-interesser. Tilrettelegging av turvegar og stiar er det ofte dårleg med i folk sitt nærmiljø. Turgåing er i større grad knytt til kjende utfartsstader mot fjell og strand.

Det er viktig å vera klar over smertegrensa i høve til utbygging dersom ein ynskjer å ta vare på livskraftig landbruk og kvalitetar

i kulturlandskapet. Nytt utbyggingsmønster bør tilpassast byggjetradisjon og landskap på staden. Dei grønne åsane og silhuettane er viktige karaktergjevande rammer.

Eit problem i høve til grønstruktur kan vera kommunane si tradisjonelle løysing av veg, vatn og kloakk. Det kan ofte føre til utbyggingar i felt som legg beslag på store område. Det typiske byggjefeltet innfrir ofte heller ikkje folk sine ynskje og draumar om å bu på bygda.

Rammene om bygdene i Telemark er grønne. Naturen kjem heilt innpå oss i dei små bygdesentra. Jordbrukslandskapet omkring gror att og vegetasjonen slørar til viktige

landskapstrekk og skyggar for utsynet. Derfor ser ein ofte ikkje nokon grunn til å plante inn trekker eller ta vare på eksisterande tregrupper og enkeltstående tre langs vegar, ved butikken og omkring parkeringsplassar. Butikk og bensinstasjon ligg langs vegen og all ferdsle er også knytt hit. Landevegen, som har vore, og også mange stader framleis er, livsnerva i små bygdesamfunn, er ikkje lenger så «sjarmerande» som han eingong var. Det har vorte naudsynt med tiltak for å sikre gåande og syklande.

Etterkvart har vi fått gang- og sykkelvegar langs mange strekningar knytt til sentrumsdanningar eller skule, men dette er

som oftast berre ei vidareføring av «asfalt-utforminga» med standardisert grøfteprofil og blekkskinner som avgrensing. Dette gjev svært lite oppleving av kvalitet til møteplassar og sentrumsdanningar. Trafikkområde og utbyggingsareal vert for einsidig vurdert ut frå omsyn til kor framkomeleg det er med bil og omsyn til snøbrøyting. Dette går utover omsyn til vakre omgjevnadar. Det manglar ofte merksemd og kunnskap om kva det er som skaper gode sentrum og korleis ein gjennom planlegging kan få det til. Dette kan føre til mangel på gode grønne rom og samanhengar i bygda sine møteplassar eller i bygdesenteret.

Flatdal, markert møte mellom flate og veggjar i dalrommet

□ KVALITETAR

- + God plass.
- + Særpreg i landskap og bygningsmasse.
- + Mange lever av jord- og skogbruk.
- + Der det framleis er husdyrdrift held beitedyr landskapet opent.
- + Grøne veggjar/åsar, lier, bekke drag, opne flater/jorde.
- + Grøne element som allèar, frittstående tre og naturleg vegetasjon i bryn og randsoner.

□ PROBLEMSTILLINGAR

- «Grønt har vi nok av»; - men lite tilrettelagt.
- Utbygging avhengig av ulike grunneigarinteresser; liten vilje til å styre utbyggingsmønster i sårbare kulturlandskap.
- Lite haldning til arkitektur og grønne rammer; katalogløyseringar som ikkje høyrer heime.
- Attgroing og nedlegging av jordbruksdrift gjer bygdelandskapet fattigare.
- Flatehogst og utbygging som bryt silhuettar og åskammar.

□ HOVUDUTFORDRINGAR

- Korleis byggje ut og likevel ta vare på det opne landskapet med dei grønne flatene og veggane?
 - Få til eit tilpassa utbyggingsmønster.
 - Sikre grønne rammer.
 - Ta vare på kulturlandskap, randsoner viktige.
 - Nye «tun»/husgrupper i opent landskap.
 - Spela på stadeigne kvalitetar i formspråk, vegetasjons- og materialbruk.
 - Få til nye, gode møtestadar der dei gamle har blitt borte (t.d. mjølkerampa).
 - Tenke innhald og fleirbruk.
 - Plan for og organisering av skjøtsel av kulturlandskap.
 - Få til planmessig samordning av økonomiske og andre verkemiddel knytt til tilskotsordningar i landbruket og friluftslivet, stat og kommune.

Typisk tettstad-møteplass
i Bøgata

TETTSTAD

Tettstaden sitt hovudproblem er at han oftast ikkje er tett nok. Han breier seg fort utover naturlege rammer og skaper lange avstandar i sentrum. Det er nok av plass å vekse på og ynskjer nokon å etablere seg med ei verksemd knytt til tettstaden, vert dette sjølvstøtt sett på som positivt. Dessverre vert det altfor sjeldan stilt krav til kvar og korleis denne etableringa skal skje. Om det er ute langs omkøyringsvegen eller på eit jorde like utanfor sentrum, har ein ikkje sterke nok motførestillingar til.

Folk køyrer likevel bil dit dei skal. Tettstaden har liten tradisjon for å tenkje heilskap. Dei gamle strukturane som ligg att (eldre sentrumsbygg, tun, bekkedrag, strandsoner, innklemte jordbruksareal) vert ikkje tekne med i planlegginga som kvalitetar. Dei vert til slutt liggjande i vegen for nye etableringar og nye krav til plass og manøvrering. Det vert lite samanheng mellom nytt og gammalt og svært ofte ser vi tettstadar med eit nytt og eit gammalt sentrum som ikkje forhold seg til kvarandre.

Dette fører til mangel på identitet i nye sentrumsdelar og ofte er der mangel på grønne rom med kvalitetar.

Bilar, parkering og vegføring dominerar utforming og planlegging av tettstaden.

Seljord sentrum med gamal og ny sentrumsdanning og omkøyingsveg langs vassfronten

□ KVALITETAR

- + Ofte ein eldre sentrumsdel som har kvalitetar i plassering, landskapstilpassing, materialbruk, vegetasjonsvolum, bygningsmasse, plassar, gaterom og kontakt mot gamle hagar og dyrkbare område.
- + Der finst ofte «bakevjer» med kvalitetar som kan utviklast og lyftast fram; som t.d. bekkedalar, vassfront, gamle beite og gamle hagar.

□ PROBLEMSTILLINGAR

- Ikkje tett nok; breier seg fort utover naturlege rammer. Dette gjev lange avstandar i sentrum og utflytande grense mot omlandet.
- Liten tradisjon for å tenkje heilskap.
- Mangel på identitet i nye delar.
- Mangel på grønne rom og gode møteplassar.
- Lite haldningar til grønne rammer.
- Bilar og veg dominerar. Omkøyingsveggar kan koma inn og bryte kontakt mot vassfront og omland.
- Dårlig skilje mellom fotgjengar- og opphaldsareal og trafikkareal.
- Fleire vel å bu i tettstaden. Det stiller krav til tilrettelegging for kvardagslivet i sentrum.

□ HOVUDUTFORDRINGAR

- Styrke avgrensing og rammer om staden;
 - ta vare på overordna landskapsdrag, terrengformer og sihuettar, siktlinjer og landemerke
 - ta vare på grønne (og blå) strukturar (alle pustehola!)
 - ta vare på dyrka mark.
- Skape gode møteplassar og romdanningar i sentrum;
 - byggje nye «grønne rom» (parkar, plassar, gaterom),
 - ta vare på naturlege grønne strukturar,
 - gjera trafikkareala grønare,
 - gje rom for innhald og fleirbruk,
 - opne bekkar att.

Audslege asfaltflater på Tuven, Notodden

MELLOMLANDET

Det såkalla mellomlandet er overgangssonene utanfor og mellom byar og tettstadar. Dette er område der utbygginga har fått styre seg sjølv. I den grad det er styrt, er det ofte prefabrikerte kassebygg, vegar og parkering som har vore dominerande for utforminga. Her er det ingen klar definisjon av eit område; kaos og restareal pregar mellomlandet. Områda manglar identitet og er heilt basert på at folk tek seg fram med bil.

Tidlegare industriområde og næringsareal har gått over til å gje rom for store varehus og kjøpesenter. På den måten har dette blitt viktige møteplassar for folk. Vi ser ofte at det vert lagt mykje omtanke ned i å gje ei oppleving av «småby-gatepreg» inne i desse kjøpesentra. Burde det ikkje også visast litt omtanke for dei verkelege uteområda?

Både offentlege og lokale aktørar har eit viktig ansvar i høve til å påverke korleis mellomlandet står fram. Ved medveten bruk av rammeplantingar, trevolum og trekker omkring parkeringsplassar og langs vegar, ville ein kunne omforme dette triste landskapet til å bli viktige grønne strukturar som kunne markere overgang mellom bygde strukturar og landskapet omkring.

Dersom ein skal blande bustad- og næringsområde i mellomlandet, krev det markerte og overordna grønne rammer og samanhangande grønne korridorar ut i «marka».

Mellomland og overgangssoner mellom Skien og Porsgrunn

Viktige vegetasjonsvolum mellom veg og bustadområde på Vestsida, Skien

□ KVALITETAR

- + Plass nok til å ta vare på eller få innpassa overordna vegetasjonsstrukturar.
- + Samling av trafikkskapande verksemd.

□ PROBLEMSTILLINGAR

- Ingen klar definisjon av eit område; kaos og restareal.
- Vegar og p-plassar dominerar og styrer utbygginga.
- Mangel på identitet.
- Mangel på føringar i høve til byggjeskikk og heilskapleg utforming.

□ HOVUDUTFORDRINGAR

- Ta vare på og styrke overordna landskapstrekk og vegetasjon.
- Skape rammer og identitet knytt mot landskapsdrag som bekkeløp, terrengformer, vegetasjonsstruktur m.m.
- Ta vare på eksisterande vegetasjon.
- Plante inn trekker og volum for å ramme inn og dele opp område.
- Få inn vass-spegjar, opne gamle bekkeløp.
- Stille krav i høve til innpassing av ny bygningsmasse, ombygging, tilbygg.
- Tiltetting i grå areal framfor å ta ibrug nye areal.
- Jordvern.
- Utarbeide overordna rammeplanar for korleis mellomlandet kan vidareutviklast både i høve til å gje eit vekstpotensiale og å styrke grønstrukturen.

Opning av Porsgrunn Internasjonale teaterfestival (PIT) under bytrea på Rådhusplassen 2005

1. Skien sentrum med tett bystruktur sett frå lufta

2. Skien sentrum med overgang til jordbrukslandskapet omkring

BY

Byen har som utgangspunkt ein tett og tydeleg struktur. Ein kan ofte lesa byen sin struktur ut frå eit overordna mønster som er gjeve av overordna landskapsrammer som åsar, fjellsider, vassfront, elv og av bygde strukturar som bygde kvartal og stramme gatenett. Byen har lange tradisjonar for å byggje tette bykjernar og utnytte areala betre enn t.d. tettstaden.

Dette gjev kvalitetar i høve til gater, uterom og plassdanningar, men samstundes legg det press på grønne område; både i høve til fortetting inne i byen og nedbygging av grønne åsar og rammer omkring. Mange bysentrum strevar med konkurransen frå kjøpesenter og varehus i mellom-

landet. Frå handelsstand vert mangel på parkering lett fokusert som det viktigaste byplanleggingsspørsmålet. Veganlegg og parkering holar ut kvalitetane i den tette byen. I kampen om areala har ofte grønne korridorar, parkar og friareal, enkeltstående bytre, strandsoner og elvebreidder vorte lagt under asfalt til fordel for bilen.

Byane har tradisjon for byparkar og estetisk gateutforming, men stram økonomi fører til manglande vedlikehald av grønne parkar og uterom. Dette har sett mange byar tilbake i høve til kvalitet på uteromma i sentrum. Både i høve til ureiningsproblematikk, omsyn til det estetiske og trivsel for byens

innbyggjarar, er det viktig å ha ein strategi for korleis ein skal greie å ta vare på byens grønne rammer og rom.

Tre er eit berande landskaps- og miljøelement i byar. Dei mjukar opp byens silhuetar og gjev liv og karakter til byromma, gjennom alle årstider. Dei gjev ein tidsdimensjon, reinsar lufta, er temperatur-regulerande, gjev skygge og tek opp overflatevatn.

□ KVALITETAR

- + Tradisjon for å bygge tett.
- + Tradisjon for byparker, plassar, torg, gater og bakgårdar som romdanningar mellom husa.

□ PROBLEMSTILLINGAR

- Press på grønne område; både i høve til fortetting inne i byen og grønne åsar og jordbrukslandskap omkring.
- Vegar og parkering holar ut den tette, urbane byen.
- Manglande vedlikehald av grønne parkar og uterom.
- Manglande leikeareal i etablerte bustadområde.
- Stadig fleire flyttar inn i bykjernen. Dette krev meir tilrettelegging for livet mellom bygningane.
- Manglande samanhengar i grønstrukturen (mange «missing links»).

□ HOVUDUTFORDRINGAR

- Styrke avgrensing og rammer om staden;
 - ta vare på overordna landskapsdrag,
 - ta vare på, vidareutvikle og etablere grønne og blå korridorar frå vatn til bakanforliggjande landskap,
 - ta vare på grønne rammer,
 - plante trevolum.
- Skape gode møteplassar og romdanningar i sentrum;
 - byggje nye grønne rom som også binder dei grønne områda saman (parkar, plassar, vassfrontar),
 - ta vare på og tilbakeføre naturlege grønne strukturar,
 - tenke grønne verdiar ved fortetting og omdanning,
 - ta vare på eksisterande og plante inn nye bytre,
 - ta vare på klar bystruktur; gater, kvartalstruktur,
 - utvikle særpreg og gje rom for rekreasjon, opplevingar og ulike aktivitetar og kulturarrangement,
 - tiltetting på grå areal framfor grønne areal.

2.2 GRØNE ROM – DEN GODE MØTEPLASSEN

Å skape gode møteplassar handlar ofte om å skape gode rom. Grøne rom er viktige som del av grønstrukturen. I eit bygdesentrum, i tettstadkjerna, ved kjøpesenter i mellomlandet eller i bystrukturen, er møteplassen viktig for at folk skal trivast og for det sosiale livet på staden.

I omgrepet byggjeskikk i stadforminga må også uteromma takast med. Det er er ikkje likegyldig korleis ein møteplass, hage, park eller plass vert utforma, kva materialar ein brukar eller korleis tre og vegetasjon vert bruka som rammer. Ein stad sine uterom bør saman med bygningar formidle identitet og særpreg for staden. Kvalitetar i landskap, terreng og gamle bygde strukturar, må ligge i botnen for vidare utvikling og formgjeving; om ein bryt medvite med dette eller tilpassar nytt til gamalt.

Gode byrom skal gje rom for sosialt og kulturelt liv på staden

LØYSINGSPRINSIPP

For å lage rom treng ein nokre grunnelement; vegg, golv og forbindelseslinjer inn og ut, både fysisk og visuelt. Kva ein så plasserar inn i rommet kan gje det innhald, oppleving og legge til rette for funksjonar med element som møblar, ljós, kunst, leik, blomstring, vatn m.m.

Utforming av rom i tettstadar og byar kan vera som å skape scenografi for sosialt og kulturelt liv eller fysisk aktivitet.

Å skape rom er viktig for å gje gode rammer om skiftande aktivitetar. Ikkje alle rom skal fyllast med planlagte element og fastmon-

tert møblering. Gode rom kan i seg sjølv ofte vera den viktigaste kvaliteten å tilføre staden.

ROM →

VEGGAR →

GOLV →

LINER →

INNHALD →

(Foto: Lehman)

Torget skal kunne brukast fleksibelt og bør kunne romme mykje folk og ulike aktivitetar

Avgrensing kan utformast som sittekanter og samtidig gje grønne rammer om torgplassen

TORGET – PLASSEN

Torget er hjarta i byen eller på staden. Det er storstoga som skal gje rom for torghandel, marknad, folkefest, konsertar, juletre eller kunstuttrykk av ulikt slag. Ein definert plass som gjev oppleving av at ein her er i sentrum av staden. Romdanninga er viktig; dimensjonar og proporsjonar

mellom golvflata og veggene. Plassen vert forma av golvet og av veggene og vert prega av materialbruk, fargebruk, plantingar, møblering, gangliner og utsyn. Stadtilpassing er viktig; korleis tek utforminga utgangspunkt i tenkt bruk og staden sin eigenart og kvalitetane som

finst der. Utforminga må ta utgangspunkt i form og funksjon på plassen. Golvet må tole køyring og hard belastning dersom ein ynskjer fleksibel bruk og mykje aktivitet lagt til torget. Torget bør fyrst og fremst utformast som ei god romdanning; møbleringa bør vera sparsom i høve til at

ein ikkje bør låse bruken av rommet. Ljossettinga bør gjerast utfrå oppleving av romdanning og kanskje gje plassen eit anna uttrykk om kvelden/natta.

Trapper gjev samanbinding og er fine å sitje i. Oppleving av store trekroner og utsyn over vassflata er viktige kvalitetar (skisse frå Water City 2004)

Ein liten plass mellom husa gjev fine rammer for opphald i Kragerø

Ein grønn, skålforma grasbakke ned mot vatnet er Morgedal sitt svar på felles samlingsplass og storstoge

Romdanning er viktig for å definere torget. Her på torget i Langesund rammar bygningane torget vakkert inn. Trea som tidlegare stod rundt vassposten kan innpassast att (gmlt. foto)

Torget er ein klart definert plass som gjev oppleving av å vera i sentrum av staden; ein stad der soli vert fanga inn, som her på Rjukan Torg (Foto: Amel Mahi-Andersen)

På torget skal ein få varierte opplevingar og impulsar. Landskapsarkitektstudentane sitt appelsinstunt på Rådhusplassen i Skien iscenesatte plassen på ein flott måte våren 2004

Gras, klippede flater eller blomstrande kantar

Grasarmering, gras sådd i grus

Grusplassar er eit klassisk trekk i europeisk byforming

Plass-støpt betong eller store betongelement gjev rolege golvflater

Asfaltflater kan også friskast opp

Naturstein, bogesett gatestein – gjev flater som bare blir vakrare med åra

Golvet

Golvet må utformast etter kva funksjonar plassen skal ha. Dersom det skal køyrast her er det viktig at flata får ei opparbeiding som toler det. Men det er også viktig å tenke på karakteren til plassen og den staden ein er. Eit stortorg omramma av bygningar treng ei anna handsaming enn ein samlingsplass i bygdelandskapet. Golvet er svært viktig for uttrykket og opplevinga av plassen. Enkle uttrykk er ofte best i lengda.

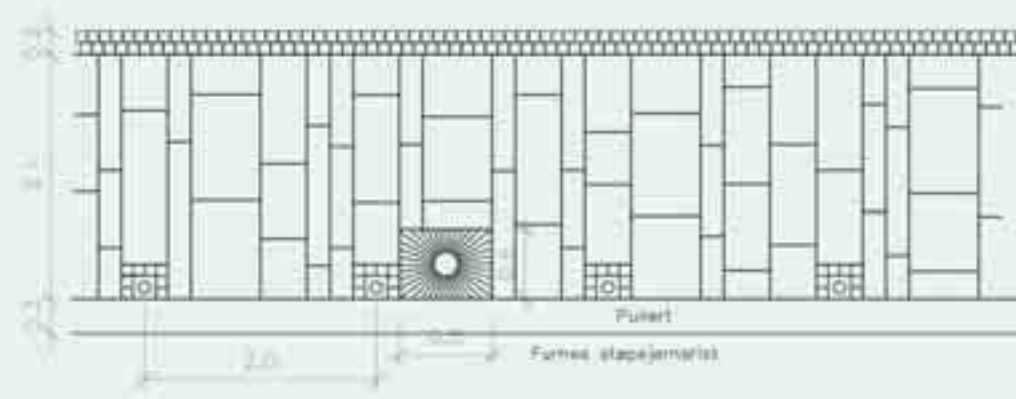
Natursteinsbelegg, bygdekarakter: Store granittplater er lagt utover i eit mosaikkmønster og fylt imellom med liten mosaikkstein. Leggemønsteret er friare

Natursteinsbelegg, bykarakter: Store rektangulære granittplater lagt i eit rettviskila leggemønster

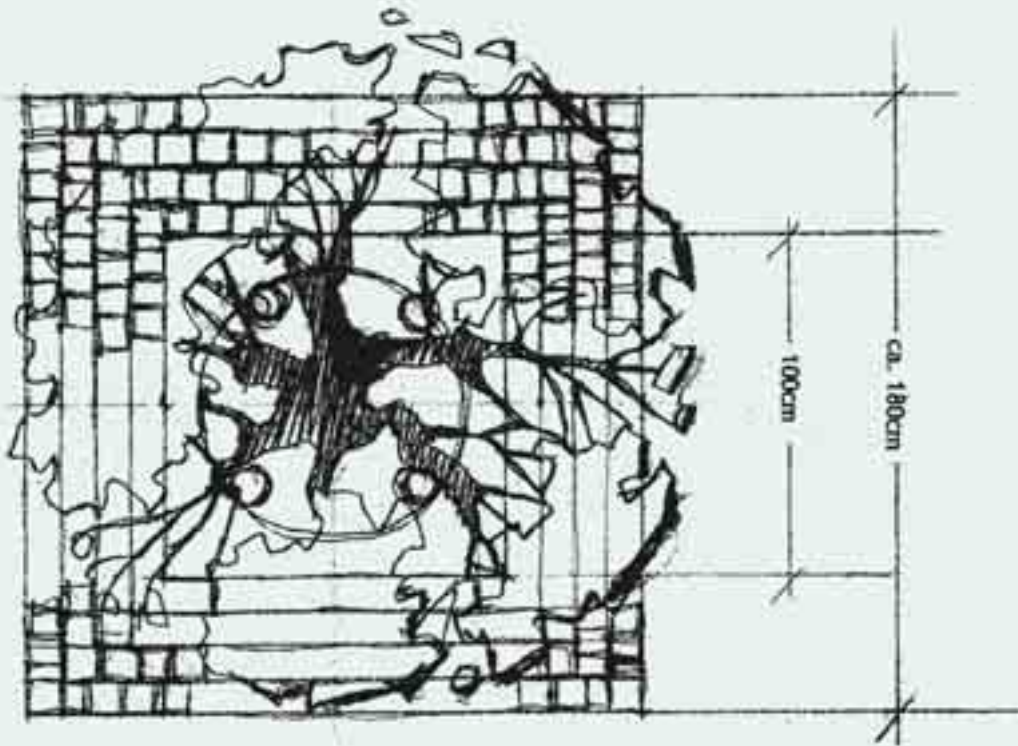

Bruk av teglstein som golv

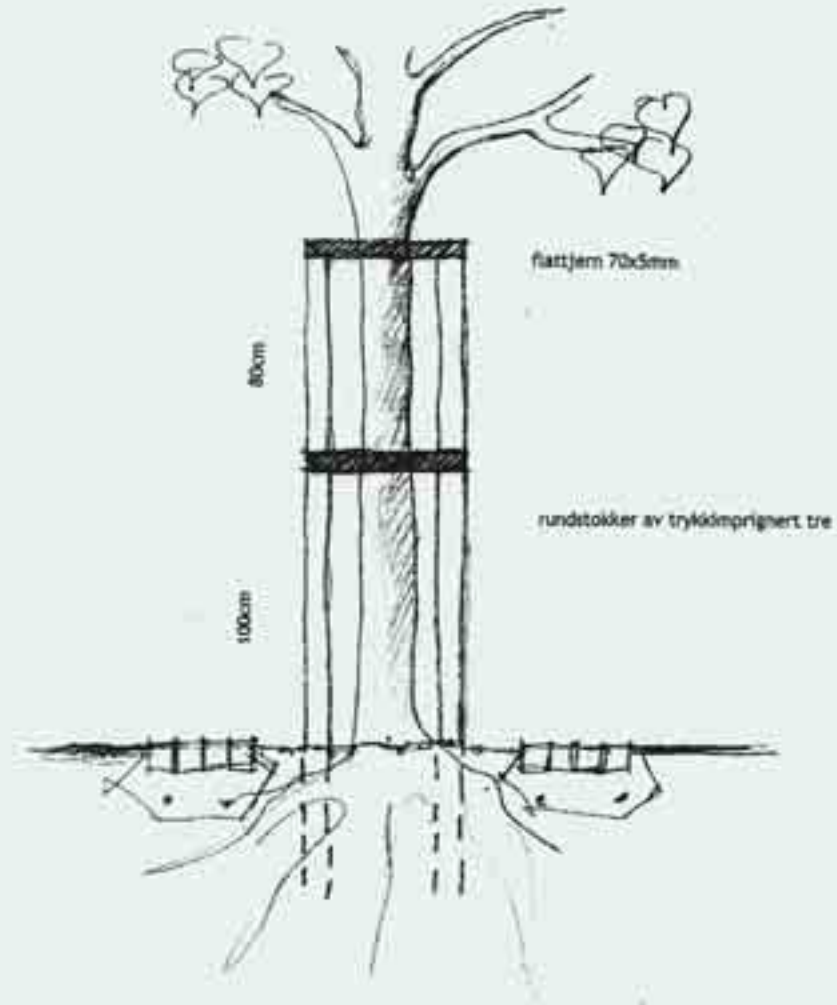

BRUK AV NATURSTEIN SOM GOLV

Om eit golv av naturstein vert lagt rektig, er dette eit svært haldbart golv som bare vert vakrere med åra. Det er dyrt å legge, men ein kan spare mykje i vedlikehaldskostnader. Ein kan velje ulike typer belegg etter staden og det uttrykket ein ynskjer å framheve. Skissene viser natursteinsbelegg med ulike karakter utifrå at det eine er innpassa i eit bygdesentrum og det andre i eit bysentrum.

Plantehol for tre ramma inn av fire rekker smågatestein i ei kvadratisk ramme

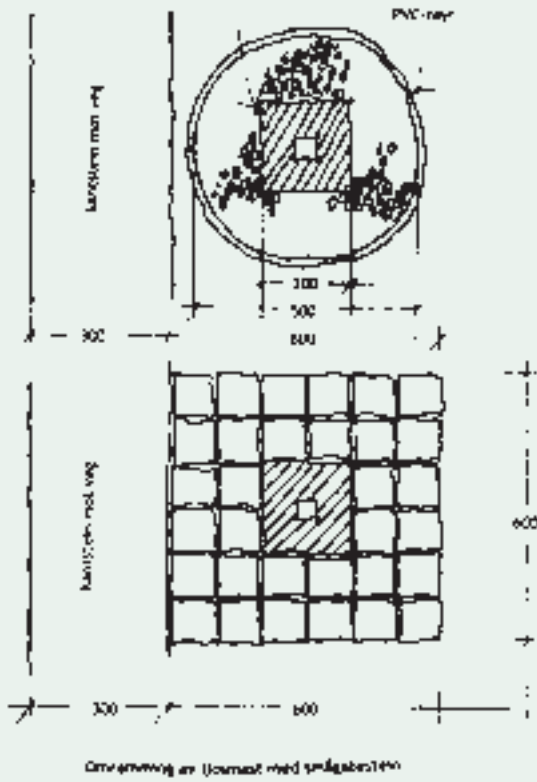

OMRAMMING AV ELEMENT SOM SKAL INNPASSAST I PLASSGOLVET

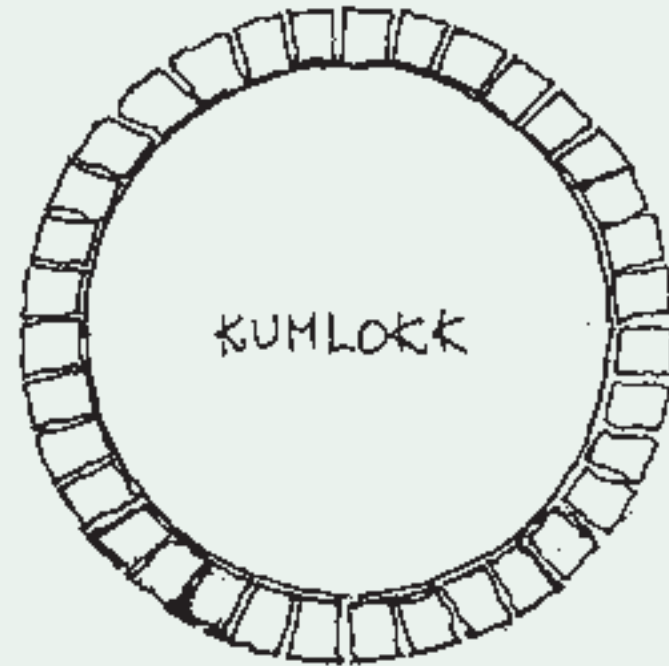
Gode overgangar og kantar er viktig for å innpasse ulike element på ein best mogeleg måte i plassgolvet. Det er viktig å lage løysingar som utnyttar dei eigenskapane materialet har. Smågatestein er godt eigna til å ta opp overgangar mellom ulike flater.

Illustrasjon av lysstolpe

Illustrasjon med oppring
for anordning av lysstolpe

Omramming av lysstolpe med to rekker smågatestein

Omramming av kumlokk med ei rekke smågatestein

Bevare gamle gateløp smale og med hagejerde, store tre og grusdekke

Tilpassing med gatestein inn mot gamle bygningar med trapper og hagar

GATA

Gata gjennom staden er fyrst og fremst ei samanbindande åre. Ho skal leie køyrande, gåande og syklande gjennom sentrum. Men ho skal også gje rom for stopp og opphald. Gatene har ulik utforming etter kvar dei høyrer heime i gatenettet; hovudgata er som oftast meir påkosta enn sidegatene t.d. Bygningane langs gata er viktige for å skape veggjar i gaterommet og verksemd i bygningane er viktig for å gje liv

og innhald til gata. Det er ikkje spennande å bevege seg gjennom ei gate der alle butikkglas er blenda av eller der ingen aktivitet vender seg mot gaterommet. Kantar og lineføring er viktig for å definere gata som line gjennom staden. Materialbruk i fortau og kantar bør tilpasse seg uttrykk og arkitektur på staden. Trerekker er viktige for å gje gata gode veggjar saman med bygningane. Gjerde

eller hekkar mot hagar og bakrom kan også vera med på å gje gode veggjar og kantar. Gata bør underordne seg staden, ikkje omvendt. Bredde, svingradius og kryssutforming må ta omsyn til bygningane og staden sin karakter. Dette har også positiv effekt for demping av farten og er på den måten trafikkisikring. Parkering bør ikkje leggjast som store plassar framfor butikkane, det svekkar gata som viktig

visuell line og romdanning. Så langt det er råd bør parkeringsplassar leggjast inn i bakgårdar og på plassar på baksida av gatehusa. Parkeringshus og parkering under bakken vert også meir vanleg etterkvart. Ljossetting må tilpassast gata si lineføring og krav til gateljøs. Møblering som benkar, søppelkassar og sykkelstativ bør innpassast, men ikkje overdrivast.

Trekker er viktige for å gje gata gode veggar saman med husfasadane

Gater kan også vera viktige siktlinjer og overordna aksar i bystrukturen. Desse må ikkje byggjast att!

Hovudvegen må tilpasse og underordne seg kvalitetar på staden. Her i form av bjørkeband og hagegerde

Husa forhold seg til gata på stort sett same måte og gjev eit heilskapleg preg. Tre og ljostolpar forsterkar det lineære gaterommet

Tre, ljostolpar og fortau gjer at ikkje gaterommet flyt frå vegg til vegg i funkisgata på Ulefoss

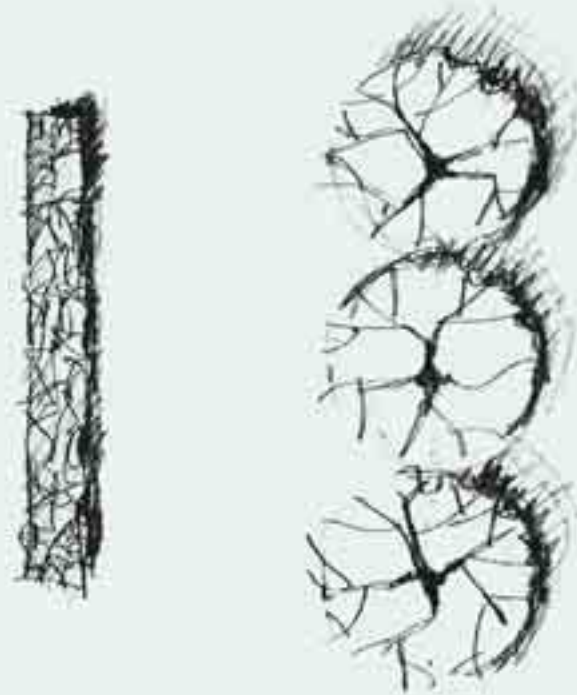

Gje rom for sitteplassar og grønne lunger knytt mot gata

Snitt

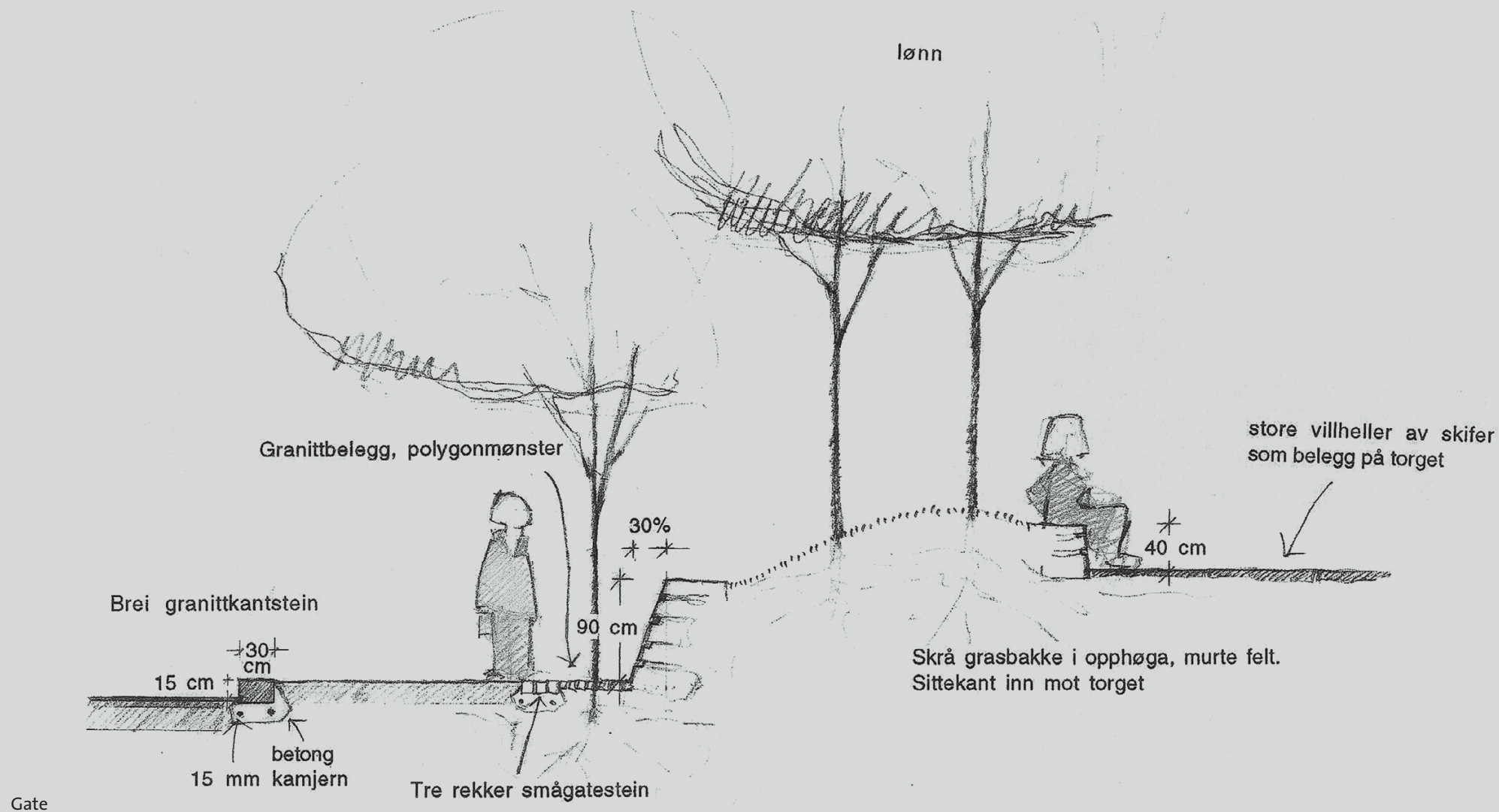
Plan

Trekkjer og klipt hekk som lineære og avgrensande element

Bruk av vegetasjon

Trekkjer og hekkar er viktige grønne veggjar i gata. Det er viktig at trea vert stamma opp for ikkje å hindre sikt i trafikken. Hagegjerde og natursteinmurar kan også vera med på å gje gode avgrensingar mellom gate og private areal.

Døme på bruk av terrengformer, natursteinsmurar og treplantingar mellom gate og torgareal

Blomstring i Brekkeparken, Skien

PARKEN

Parken skal vera det grønne rommet. Han skal gje rom for avslapping og opphald, leik og aktivitet, turgåing, ulike kunstuttrykk, konsertar og arrangement m.m. Parken bør ha årtidsvariasjonar, gje varierte sanseinntrykk og romopplevingar. Møteplassar, siktlinjer, bevegelseslinjer, aktive og rolege soner er viktige for korleis parken vert brukt og opplevd. Blomstring, terrengformer, utsmykking, møblering, bruk av rammeplantingar og vatn kan vera gode verkemiddel.

Dalen hotell

Admeniparken, Rjukan

Brekkeparken, Skien

Park og bade plass, Treungen

Eplehage, Seljord

Sjukehusparken, Sykehuset Telemark, Skien

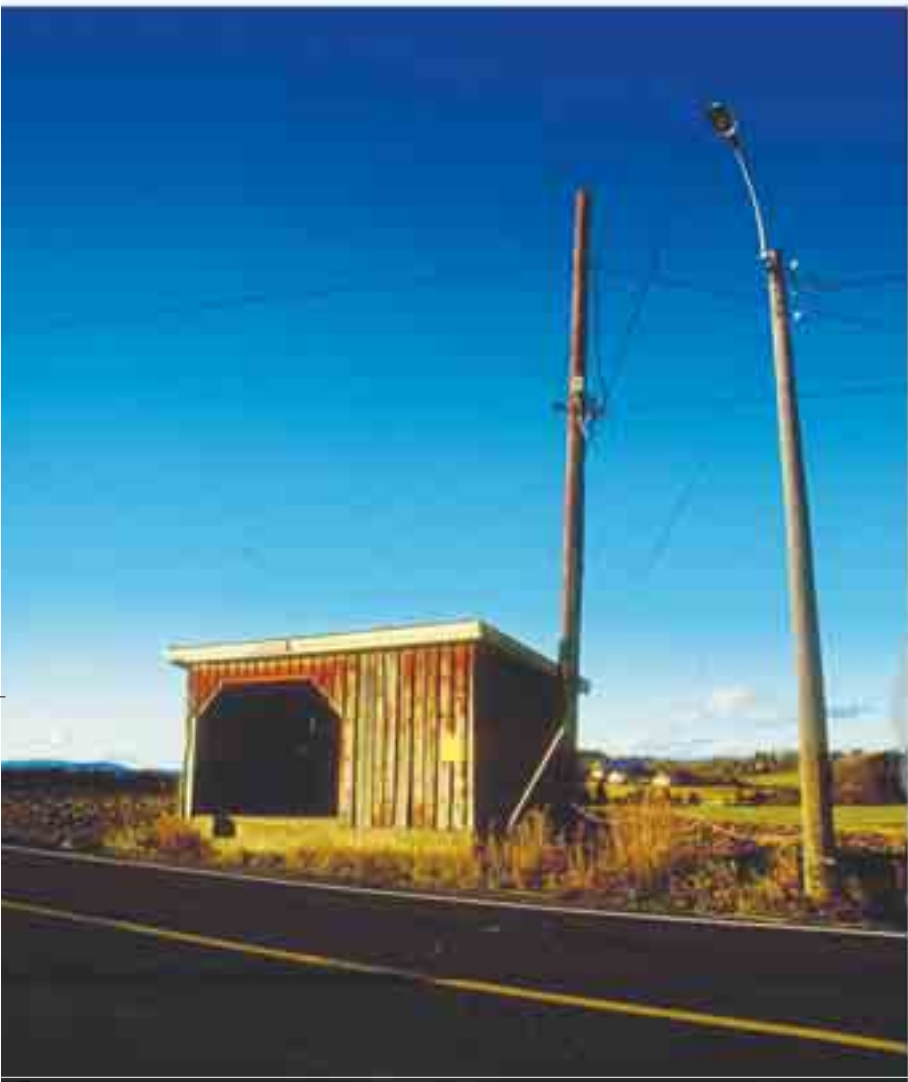
Bryggeparken, Fyresdal

Evjudalen, Bø

Kyrkjeparken, Hjartdal

Mjølkerampa

MØTEPLASSEN

Den uformelle møteplassen der folk ferdest og naturleg møtest, er viktig for ein stad. Den gode møteplassen treng ikkje alltid vera så påkosta eller prangande. Men det bør leggjast litt omtanke i plassering av ein benk, utforming av ei trapp, plasse-

ringa av boder på torget, innpassing av kunst eller leikeapparat eller element som gjev rom for at ein kan sitje ned eller lene seg mot. Når ein arbeider med planlegging og utforming av staden sine uterom, er det viktig å leggje merke til kvar dei naturlege

møteplassane er, før ein byrjar med innpassing av sitteplassar og plassering av gangliner.

På bygda kan møteplassen vera vegkrysset med mjølkerampa, dansesletta, ved nær-

butikken eller bensinstasjonen. I tettstaden på hjørnet, ved kulturhuset, butikken, gatekjøkkenet. I mellomlandet kan kjøpesenteret vera ein viktig møtestad. I byen er det mange stader i gata, i parken, på torg og plassar, ved kiosken, kinoen osb.

Gatekjøkken, Bøgata

«Stripa», Lunde

Fortausplass, Seljord

Utsikt og møteplass i Vaterlandsgate, Langesund

Torghandel

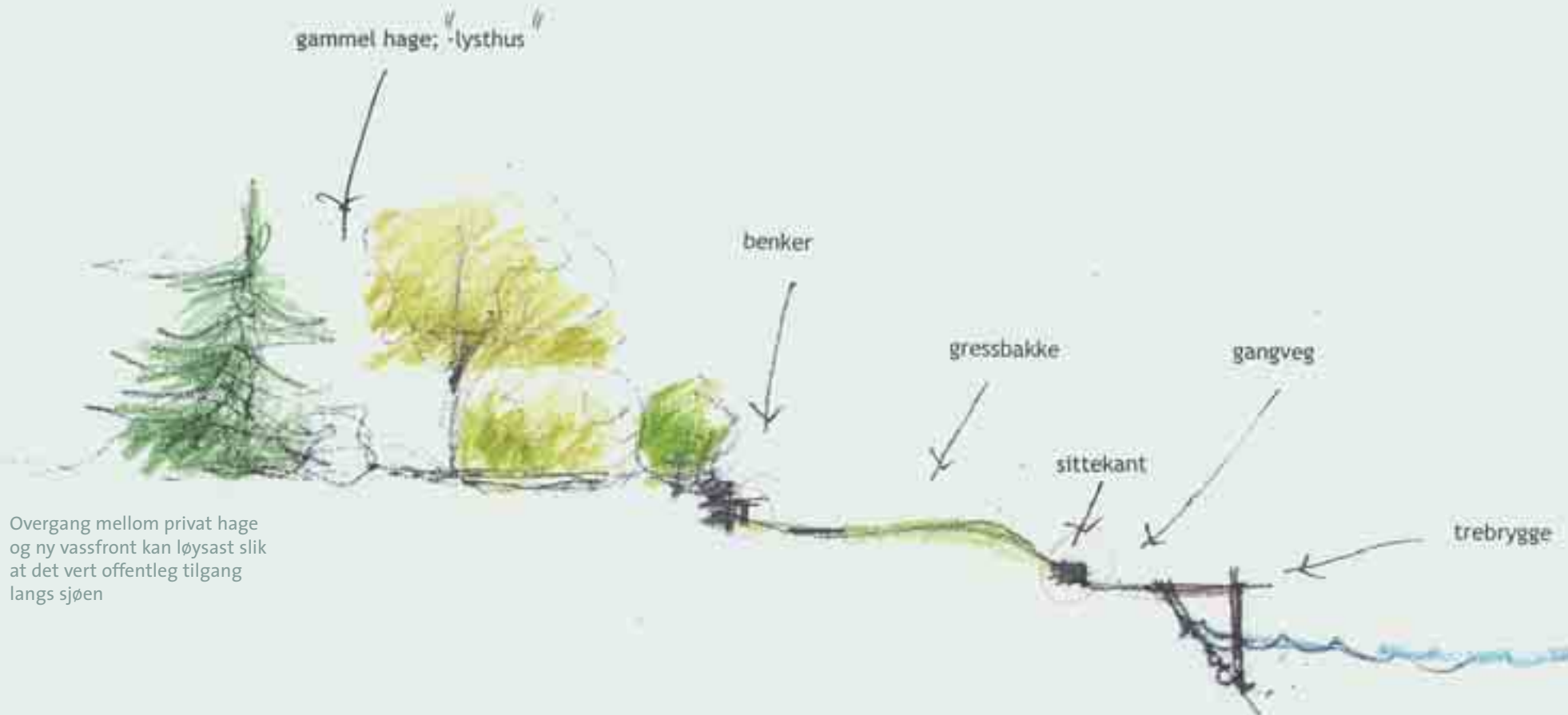
Benken i Morgedal

Postkassa

Den nye mjølkerampa, uformell møteplass

GANGVEGEN – TURVEGEN – STIEN

Det skal vera fint å bevege seg som gåande langs gangvegen-turvegen-stien. Ein skal bevege seg langs ulike kantar, gjennom ulike rom, ha ulike utsyn og variert terreng. Ganglina bør tilpasse seg variasjonar i terreng og landskap mest mogeleg. Ein gangveg som er plassert

mekanisk langs ein trafikkert veg, er ikkje spennande å gå langs. Dekket kan variere etter kva område vegen går gjennom og korleis terrenget er der ein skal innpasse vegen. Trebrygger, steinbruer og -trapper, grus, gras, steinheller eller asfalt. Der vegen skal brøytast bør bredde vera

mellom 2,5 og 3m. På vegar som skal ha meir preg av sti, kan ein så til grusflata med gras. Vegen vert fin om han tilpassar seg bergknausar og eksisterande vegetasjon; vert svinga rundt store tre og trinn lagt opp for å koma over bergknausar.

Trekkjer bør plantast inn mellom gangveg og køyreveg.

Universell utforming er eit viktig prinsipp å tilrettelegge utfrå, slik at alle brukargrupper får glede og nytte av eit differensiert og tilpassa turvegnett.

Turveg, Dalen Vassfront

Hellelagt sti, Norsk Skieventyr, Morgedal

Tursti, Evjudalen, Bø

Steinbru, Kyrkjebygda, Hjartdal

Gangveg, Borgestadalleen, Skien

Turveg langs Måna, Rjukan

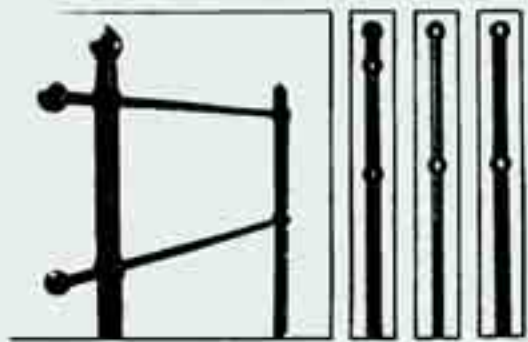
Gangveg/trebrygge over våtmark

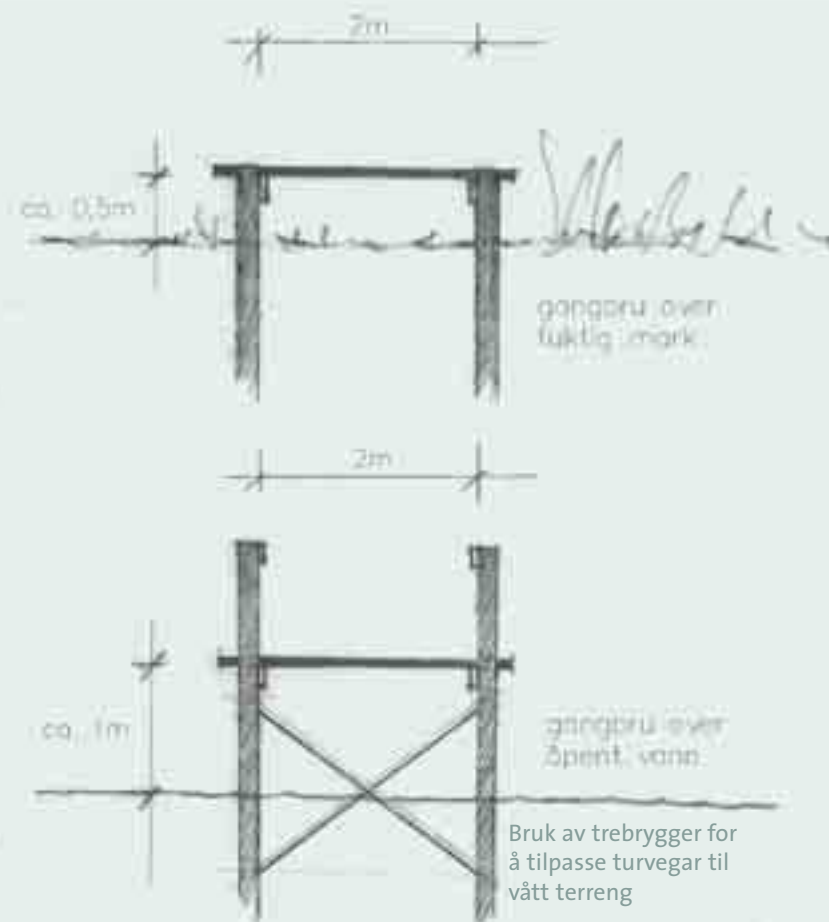
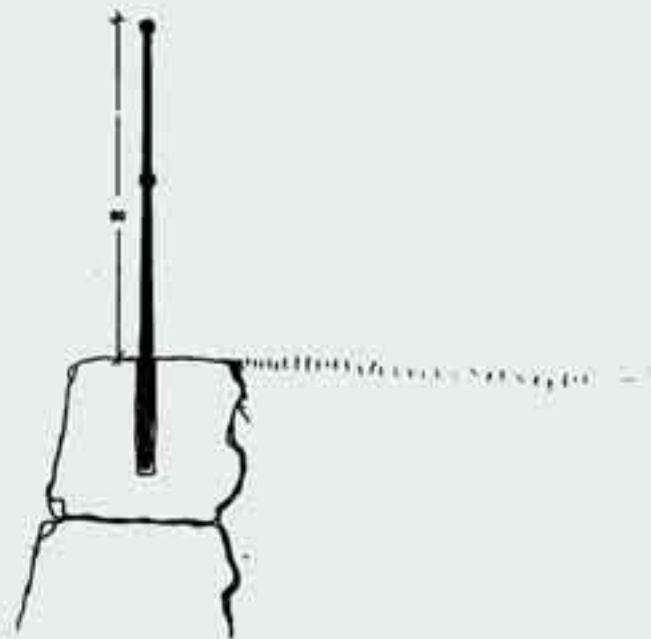
Klipt sti i graset

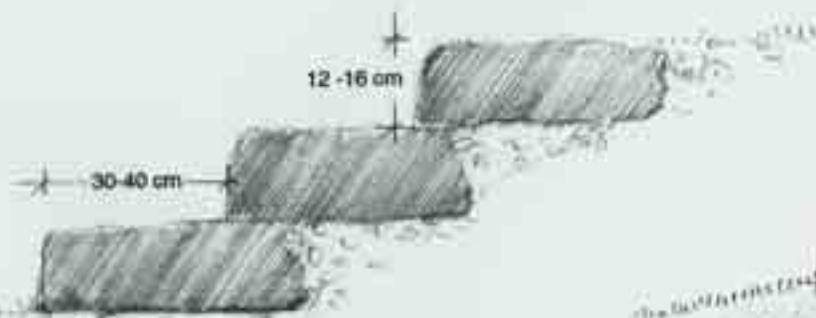
Grusgang i Brekkeparken

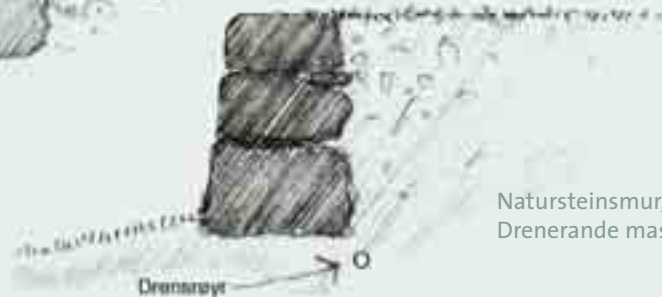
Enkelt smidd rekkverk kan nyttast som gjerde og handlist der murar vert høgare enn 90 cm

Bruk av trebrygger for å tilpasse turvegar til vått terreng

Trapp av natursteins heller

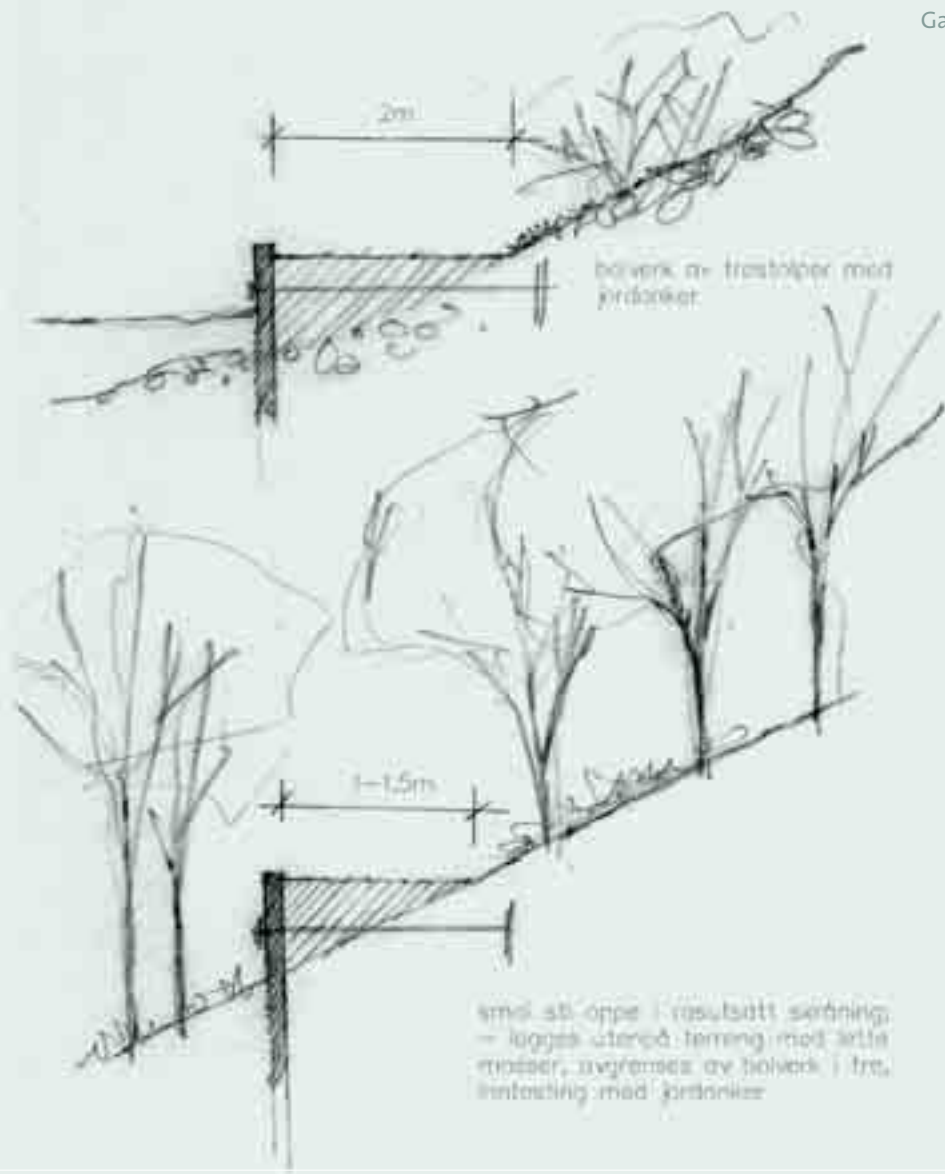
Natursteinsforsterking for turveg

Natursteinsmur, fall 10%.
Drenerande masser bak og under

Bruk av naturstein for å tilpasse turvegar til terrenget

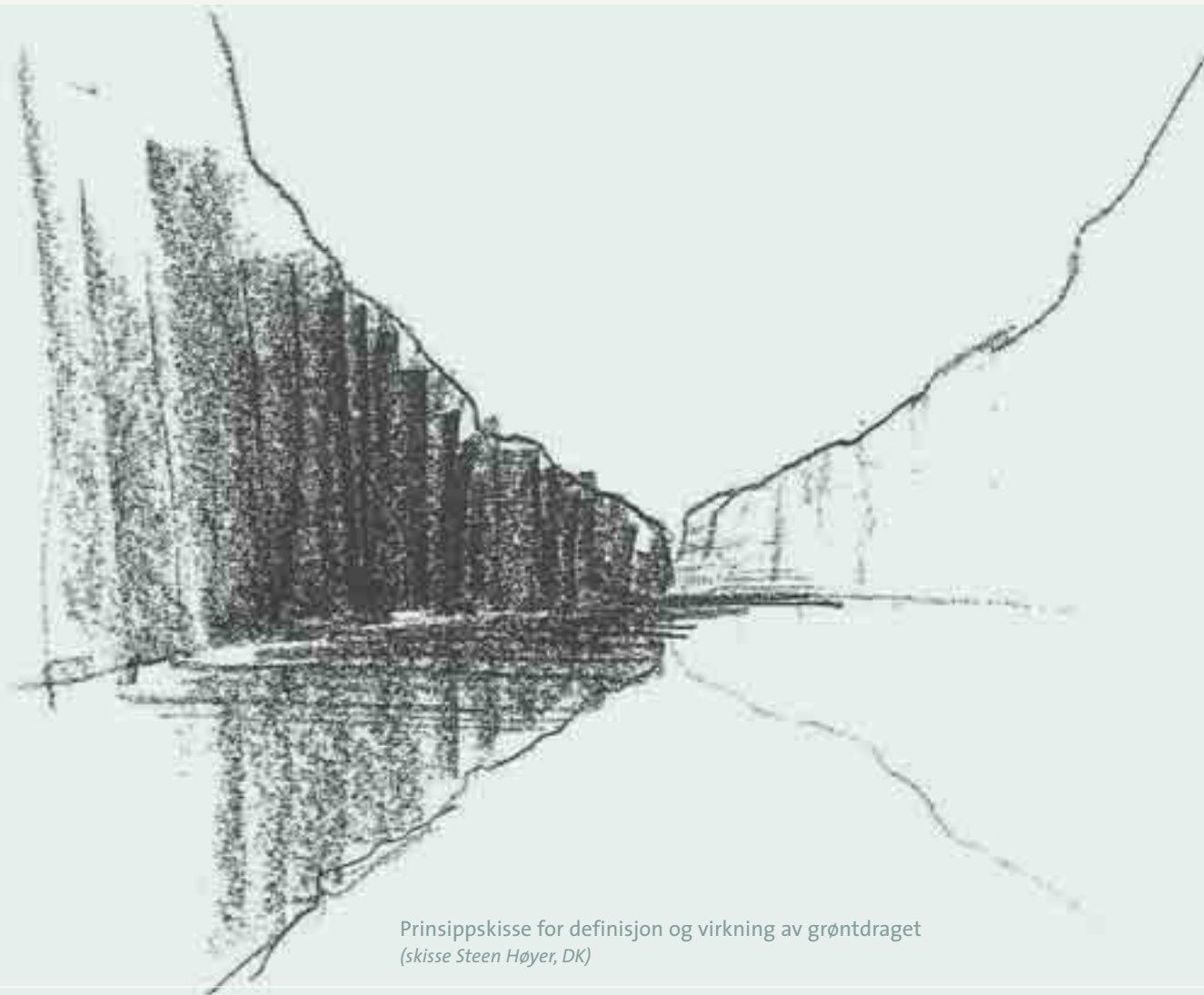
For å tilpasse turvegar og sitteplassar til terrenget er det ofte formålsteneleg å bruke steinkantar og natursteinsmurar.

Gangveg i tre over
våtmark, Gvarv

Bruk av bolverk i tre for å tilpasse turvegar til skrått eller vått terreng

Ved å innpasse turvegar/stiar ved hjelp av natusteinmurar eller treverk, kan ein ta vare på eksisterande vegetasjon heilt inn til turvegen.

Prinsippskisse for definisjon og virkning av grønndraget
(skisse Steen Høyer, DK)

GRØNTDRAGET

Grønndraga er viktige livsnerver som binder staden til landskapet omkring. Disse korridorane er viktige for både folk og dyr, for den visuelle og fysiske landskapsopplevinga, for samanbindane liner og for

naturmiljøet. Vegetasjonsbelte og bekke- drag, åkerholmar, lundar, allear og tre- rekker, våtmark og jordbrukslandskap er viktige å ivareta som ramme om turgåing, leik, oppdeling og avgrensing av bygde

areal, parkeringsplassar og nærings- område, klimatiske leveggjar og inndeling i jordbrukslandskapet, som viltkorridorar og visuelle rammer om busetnad i landskapsromma.

Bekkedal, Gjerpensdalen, Skien

Lundedalen, grønt drag gjennom Skien, frå vassfront til kulturlandskap

Bjørkehage, Sauland

Våtmark, jordbruk og alle, Borgestad, Skien

Rabattar med furubelte som deler opp og rammar inn parkeringsplass

Åkerholme, Bondal

Bustadar i kalkfurskog, Langesund

Grøne elvebreidder langs Tokkeåi, Dalen

Morild, lyssetting av fløtningsselement (Røtterane) langs Bakkestranda, Skien (Foto: Jørn Steen/Skien kommune)

VASSFRONTEN

Korleis staden/byen møter vatnet kan tilføre viktige kvalitetar til sentrumsdanningar og byrom. Det er viktig å ta vare på ulike møte; parkdrag, våtmark, strendar, fjøre, brygger, kaiar, torg og trapper. Mange

stader har sentrum snudd ryggen til vatnet ettersom bilen har overteke som hovudtransportmiddel. Men i stadig større grad vert stadane meir medvetne om det potensialet som ligg i vassfronten og søker

å utnytte dette i opprusting og stad-utvikling. Å ta vare på vassvegen også som transportåre er viktig; både for lokale båtforeningar, reiseliv, næring og industri.

Bakkestranda, Skien

Ventebrygge, Telemarkskanalen, Høgga

Bergknausar, Skotfoss

Opparbeidd kaifront, København

Folkepiren, Bryggeparken i Skien
(frå vinnarutkastet i Water City)

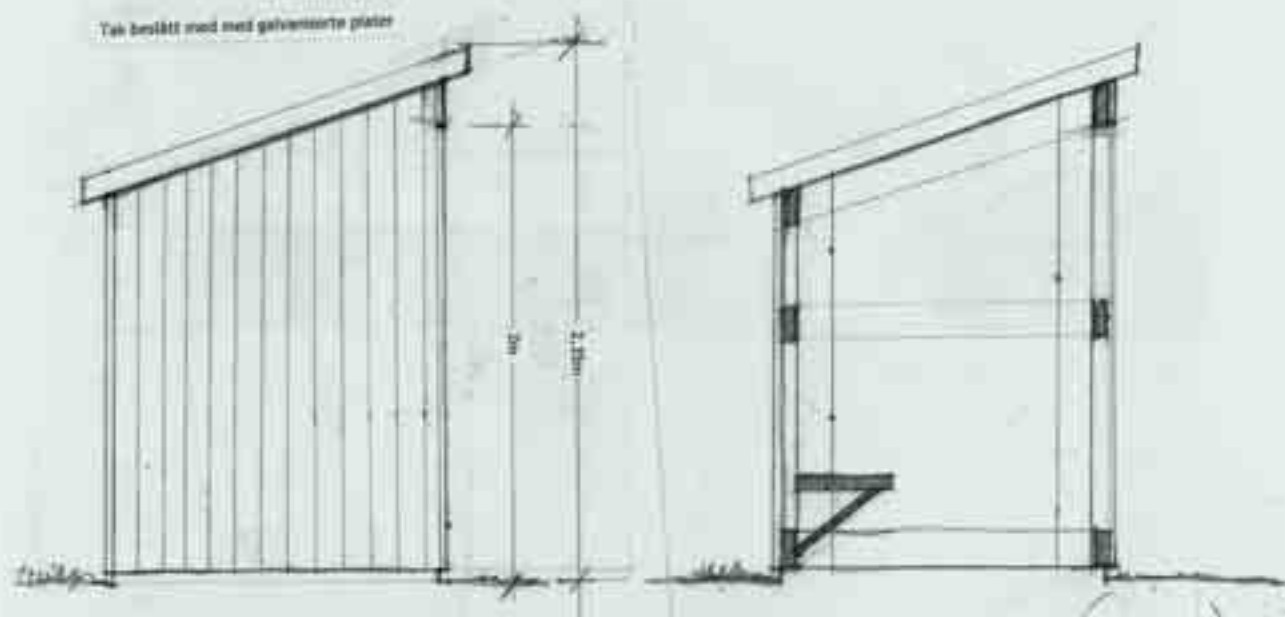
Jens Lauerstøns plass, Kragerø

Fjøre og strand

Forming av molo og utfylling

Fiskebu, enkelt leskur/overbygg

Fiskeplass for handicappa, enkel avgrensning med kant av stein eller tre mot vatnet

BADEPLASSEN – FISKEPLASSEN

Det er viktig å ta vare på og leggje til rette for bading og fising knytt mot sentrumsdanningar og i nærområda der folk bur. Det er ofte ungar og ungdom som har stor glede og nytte av det, og andre som gjeng eller sykklar dit dei skal.

Fiskeplass og møteplass på moloen, Langesund

Strandleik

Fiskeplassar i strandsoner langs Tokkeåi, Dalen

Badedam, Flatdal

Ungdom har teke i bruk vassfronten som bade- og møteplass, Notodden

St. Hans-feiring på Sigurdsrud brygge

Sandstrand med trebrygge, Tromøya

Industrikulturminne og badeplass, Lakshøl, Seljord

Badeplass i by, Gunnarsholmen i Kragerø

Planskisse byskule

Aktivitet kan knyttast mot eksisterende landskapselement og nye terrengformer

LEIK – AKTIVITET

Natursoner, kratt, skog og buskas må takast vare på som ramme om leikeområde. Opparbeidde leikeplassar er vel og bra, men kan i liten grad erstatte dei utfordringane og kvalitetane som ligg i leik i skog og mark. Byggjeleik, klatring, leik med vatn, leik i bakkar, leik i skog med

bålbrenning, orientering og tilgang til fine utsiktspunkt er bra for utvikling av motorikk, styrke, glede og retningsans.

Ungane er mykje av tida si i barnehage og skule. 100-meterskogen og skulegarden/barnehagen er derfor svært viktige

område for ungene. Desse områda nyttast også på fridtida og av ungar som bur i bustadområda omkring skulen. Variasjon i utforming, oppmuntring til leik og fysisk aktivitet, fleirbruk av installasjonar, gjer uteområda spennande og leiken kreativ.

Nærleikeplassen, nærfriluftsområdet og samanbindinga dit skal også tilpassast stadeigne kvalitetar og gje utfordringar gjennom heile året.

Byggjelek i skogen

Klatrestativ

Klatretre

Bekkelek

Akebakke i forma terreng

Husker for store og små

Utsiktspunkt

Bålbrenning

Orientering i skogen

Vassrenner og steinskåler

Ballgjerde/-veggar kan betre innpassast i samspel med vegetasjon

Tilrettelagt leikeplass i ein park. Denne er bygd opp omkring eit eventyr

2300 born har vore med på å lage auga i denne Ibseninspirerte skulpturen, laga av Marit Benthe Norheim. Det gjev kunnskap, medvet og eigarskap til skulpturen. Ei sklie med spesialkomponert musikk går gjennom skulpturen

SKULPTUR – UTSMYKKING

Skulpturar kan brukast for å synleggjera ein stad ved å skape kontrastar, skape rom, gje nye opplevigar og forståing av staden sine kvalitetar. Skulptur som element integert som del av leikeområde eller sitteplassar kan gje spennande tilleggsbruk av kunsten. Kunst kan også utførast som inte-

gert del av vegetasjons-, landskaps- eller terrengforming; såkalla landskapskunst.

Utsmykking kan markere plassar og formidle segner, hendingar eller kvalitetar knytt til staden som ein elles ikkje ville vera merksam på.

Skulptur på kai, Malmø

Sirkel i graset

«Austafør sol og vestafør måne», Seljord

Labyrint i fletta pilekratt

Grasamfi, København

«Amarillo ramp»

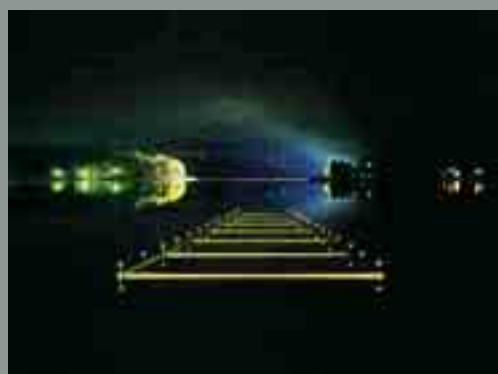
Utsmykking sjukehusparken, Sykehuset Telemark, Skien

Patmos, Akkerhaugen

Bølgen på elvefronten i Porsgrunn

Opplyst vassflate

Sterkenils-steinen, Seljord

Cowparade 2006 over juvet, Rjukan

Dans på rådhusplassen (PIT), Porsgrunn

Folkeliv på Dyrskullen, Seljord

STEMNING – ATMOSFÆRE

For å skape gode opplevingar av rom og område, må ein prøve å finne fram til dei ulike områda si steming. Ulike rom har ulike uttrykk og treng derfor ulike handsaming. Det kan ligge uventa potensiale i stadar ein i utgangspunktet meiner er negative eller uinteressante. Ved at ein

set dei inn i ein ny samanheng og gjev dei nytt innhald gjennom opplevingar som t.d. teateroppsetningar, konsertar, eller andre kunstuttrykk, kan dei fleste stader bli fulle av steming. Ved å formidle informasjon om verksemd eller historie som ligg til grunn for korleis området står fram,

kan ein sjå ein plass ut frå andre verdier enn vurdering av «stygt og fint». Ulike steming – atmosfære – i ulike rom langs ei gate eller i ein by, gjev rom for variert oppleving, ulike kulturelle, sosiale eller fysiske aktiviteter. Det er bra om ein i utforming og uttrykk greier

å formidle noko av staden sin identitet. Og ved festivalar og arrangement kan staden gjerast magisk og levande.....

Sirkus i Rådhusparken (PIT), Porsgrunn (Foto: Dag Jenssen)

Trerekke ved Hogga sluse, Telemarkskanalen

Identitetskapande: Herøya og Grenland Friteater
(Foto: Stefano Landzardo)

Fange soli, Rjukan (Illustrasjon: Martin Andersen)

Brynesteinbenk, Eidsborg

Båten kjem, Lunde sluse

TO PROSJEKT OM LIVET I LANDSKAPET OG STADIDENTITET

Kreativ by- og stadutvikling er nye omgrep og satsingsområde for utvikling av ein stad sine fortrinn, også når det gjeld rom og møteplassar i byen, staden og landskapet.

To prosjekt som er sett igang i Telemark er Sogelandet i øvre Telemark og Stedsans i

Grenland og Porsgrunn. Dette er spennande og nyskapande måtar å arbeide med landskap og byrom på. Her ligg fokus på å synleggjera rom og stadar i landskapet eller byen ved å iscenesetta og gje opplevingar knytt mot staden sin historie, sine spesielle kvalitetar eller potensiale som kan utviklast.

Dette gjev omgjevnadane våre meir innhald og gjer kan hende oss meir medvetne og stolte av stadane våre.

Bilda viser sogestadane:

Nymoen i Grunningsdalen (frå segni om Guro Heddeli)

Tusenårsstaden ved Seljord kyrkje
(Frå spelet om Olea Crøger og M.B. Landstad)

Tunet på Su-Aarhus i kyrkjebygdi, Hjartdal
(Frå spelet om Bondeopprøret. Foto: Dag Jenssen)

SOGELANDET – ØVRE TELEMARSK

www.sogelandet.no

Øvre Telemark er kjend for segnene som framleis lever på folkemunne. Gjennom Sogelandet er det eit ynskje å setja fokus på sogestadane og å gje opplevingar av segni og historien ute i landskapet der dei høyrer heime.

Der er bautaar og symbol i mange kommunar til minne om viktige personar eller hendingar. Ved å ta ibruk, leggje til rette og iscenesetje spelstader, kan gamle historiar formidlast og nye historiar skapast.

Bilda viser bruk av sentrale bakgårdsrom som areana for Porsgrunnsoperaen «Fævlane veit», fokus på å ta vare på store, viktige bytre, aktivisering og møblering av grønne rom og parkar

STEDSANS – PORSGRUNN

www.stedsans.no

«Et tverrkunstnerisk prosjekt for en by og dens befolkning». Byvandringar gjennom 3 år; 2005–2007. Eit samarbeidsprosjekt mellom Grenland Friteater og Porsgrunn kommune.

«På samme måte som et hus har rom med gulv, vegger og tak, har også en by mange rom. Fasader og trekker danner vegger, gulvet skapes av plassens steindekke eller parkens grønne gress, himmelen hvelver seg over som tak, med eller uten stjerner eller med trekroner som løvtak.

Stedsans har som mål å skape liv i Porsgrunns byrom og å vise folk rom og steder i byen som de ikke har lagt merke til eller aldri tenkt over hvordan er.»

Frå programteksten 2005

TELEMARK
FYLKESKOMMUNE

www.telemark-fk.no
2006